

Igor Longo, prof.
Stručni suradnik savjetnik
DV Cvit Mediterana, Split

PREDŠKOLSKO DIJETE I ŠAH - sažetak jednog iskustva -

*"Molim da se mom djetetu omogući sudjelovanje u šahovskoj igraonici. Interes za tu aktivnost pokazao je s 4,5 godine, kad je i naučio služiti se šahovskim figurama. Šah igra samostalno, bez pomoći i u tome nalazi zadovoljstvo".
Majka predškolskog djeteta*

"Kralj igara" ili "Igra kraljeva" - igra je koju, osim odraslih, igraju i djeca. Na zamišljenom bojnopolju kvadratnog oblika, na 64 crno-bijele četvorine, dvije vojske, svaka sa svojim strategom-vojskovođom, okrenuti jedni prema drugima, bore se "na život i smrt" – za pobjedu. "Ginu" pješaci, žrtvuju se figure u cilju zadržavanja i/ili postizanja boljeg položaja i konačnog cilja, traži se taktika za svaki potez, "jedu" se kraljevi i njegova svita... Na sceni su domišljatost, logika, pamet i kreativnost - do vrhunskih granica!

Može li takvu razinu mišljenja kakva je potrebna za igranje šaha pokazati i dijete predškolskog uzrasta? Da.

Tijekom rada na identifikaciji intelektualno darovite djece (projekt DV CVIT MEDITERANA: "Intelektualno darovito predškolsko dijete") utvrđeno je kako postoje djeca predškolskog uzrasta s uočljivom razinom poznavanja šahovske vještine. Činjenica jest da se dijete te dobi može "nositi" s odraslima, da može igrati šah sa svim figurama, da igra može potrajati i da se ponekad odrasli igrač može i namučiti.

Koncepcija razvoja predškolskog odgoja te *Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi* naglašavaju značaj ranog otkrivanja i prepoznavanja djece s posebnim potrebama te ustroja cjelovitog sustava potpore njihovom razvoju. Pravo je svakog djeteta da do pune razine zadovolji svoje potrebe i razvije svoje potencijale, a društvo je obvezatno osigurati za to uvjete. "(...) hoće li svoju potrebu zadovoljiti, umnogome ovisi o dobrohotnosti, senzibilnosti i spremnosti njegove okoline da mu omogući njezino zadovoljavanje" (M. Milanović i sur. str.14.)

Činjenicom kako predškolac može igrati šah nastao je - problem. Treba li utvrditi još potpunije – koliko takve djece-šahista ima u ustanovi koja obuhvaća oko 1500 djece? Kako to učiniti? Je li potrebno u prikupljanje informacija o tome uključiti i roditelje i odgojitelje? Što učiniti kad identificiramo takvu djecu? Treba li "čekati" neko povoljnije vrijeme ili djelovati "ovdje i sada", upravo u razdoblju najveće djetetove kognitivne plastičnosti? I glavno problemsko pitanje: KAKO "raditi" s njima, ako se za to odlučimo? Na koju se metodiku osloniti? Je li možda "najbliža" metodika poučavanja matematike? Koje principe uvažavati?

Pregled dohvatljive stare i recentne literature nije nam dao cjelovite i zadovoljavajuće odgovore na gornja pitanja. Internet je pružio tek poneku dodatnu informaciju o tome. Tako smo saznali kako djeca koja igraju šah:

- osnažuju svoje vještine suočavanja s problemnim okolnostima;
- uče kako samostalno donositi složene odluke;

- lakše usvajaju vještine čitanja; potiču se njihove jezične vještine, a posebno matematičke sposobnosti; brusi se kritičko mišljenje, budi kreativnost i divergentno mišljenje;
- uče tražiti najbolje rješenje u datoj situaciji (za i protiv); proučavaju se elementi taktike i strategije;
- potiče se njihova koncentracija i pamćenje; vježba se strpljenje na putu prema cilju;
- uči se razmišljati prije akcije, ali i tijekom i poslije akcije;
- potiče se njihova pozitivna svijest i slika o sebi, spoznaja o vlastitoj vrijednosti, poštovanje značajnih drugih, samopouzdanje; šah omogućava djetetu da na jednostavan način, bez mnogo skupog materijala, pokaže svoje vrijednosti drugima;
- uče se poznavanju pravila, slijedenju pravila i posljedicama nepridržavanja; uče se planirati, predviđati i vizualizirati posljedice poduzetih aktivnosti; ("Ako učinim to, što se može dogoditi? Ako on/a učini to i to, što ću ja tada?");
- uče se kako se do rezultata dolazi i umnim naporom, teškim radom; kako je put prema uspjehu sazdan od niza manjih koraka.

No, mali dio pribavljenih informacija govorio je o djetetu predškolskog uzrasta.

U našoj predškolskoj ustanovi, slijedeći humanističku razvojnu koncepciju, odlučili smo napraviti prve korake u suočavanju s tim pitanjem. Naša očekivanja bila su skromna: vidjeti ima li u našem vrtiću djece sklone šahu, pronaći način kako ih okupiti i ponuditi im ono što tog trenutka možemo.

U suradnji s odgovornim osobama iz Šahovskog kluba Mornar u Splitu, napravili smo elemente pilot PROGRAMA RADA ŠAHOVSKE IGRAONICE. Igraonicama smo željeli naglasiti temeljni pristup promoviranju šahovske igre, znajući kako je "igra temeljna aktivnost djetinjstva" (Starc i sur. – str. 48).

U siječnju 2003., u DV Cvit Mediterana započeli smo obavještavati roditelje i odgojitelje kako postoji mogućnost sustavnijeg rada s djecom-šahistima. Dobivši obavijesti, javljali su se odgojitelji i zainteresirani roditelji.

U samom programu rada specificirali smo:

Cilj programa: Prepoznati predškolsku djecu sa zavidnom razinom poznavanja šahovske igre, te osigurati prostorne, kadrovske i druge uvjete za njihovo poticanje.

Zadaće programa:

Zadovoljiti specifične potrebe djece:

- Potrebu za komuniciranjem s vršnjacima sa sličnim znanjima/vještinama u šahovskoj igri
- Potrebu za učenjem novih šahovskih znanja
- Potrebu za uvažavanjem djetetovih specifičnih interesa
- Potrebu da uči s onima i od onih od kojih može najviše naučiti

Ustroj programa:

- Program rada šahovske igraonice ustrojen je kao kraći program koji suradno organiziraju DV Cvit Mediterana i Šahovski klub Mornar iz Splita.

- Trajanje programa: od listopada do lipnja tekuće pedagoške godine, jednom tjedno, u trajanju od 1 sunčanog sata (60 minuta)
- Uzrast djece obuhvaćenih programom: predškolska djeca do polaska u školu; iznimka su starija braća ili sestre predškolskog djeteta ako su i oni uočljivo zainteresirani za šah.
- Kriterij prijama djeteta u igraonicu:
 - Uzrast (do 7 godina)
 - Poznavanje šaha (procjenjuju roditelji, odgojitelji i voditelj igraonice)
 - Dijete je polaznik DV Cvit Mediterana u Splitu
 - Djetetova motivacija za uključivanje u program
- Program izvode treneri i članovi Šahovskog kluba Mornar, prema klupskim kriterijima; klub osigurava na igraonici po dva člana istodobno, od kojih je jedan stalan (voditelj), a drugi se može izmjenjivati.
- Za uvjete i provedbu programa unutar vrtića odgovorni su ravnateljica vrtića i psiholog. Vrtić će, osim prostora za potrebe edukacije, staviti na raspolaganje i računala sa šahovskim programima.
- Vrednovanje programa izvode suradno roditelji djece, voditelji šahovske igraonice i stručni suradnici u dječjem vrtiću dva do tri puta tijekom pedagoške godine, a obvezatno na kraju pedagoške godine.
- Financiranje programa: Program se tijekom pedagoške godine 2002/03 održava resursima kojima raspolažu DV i šahovski klub. Na završetku pedagoške godine dogovoriti će se eventualni financijski odnos između roditelja, kluba i dječjeg vrtića, te eventualna sponzorstva programa.

I tako smo radili 2 pedagoške godine.

- ◆ U prvoj godini imali smo u igraonici devetero djece, a do kraja pedagoške godine ostalo ih je sedmero; druge pedagoške godine imali smo uključeno sedmero djece, a do kraja godine ostalo je petero. Uzrast je varirao od 5 do 7 godina. Ukupno je tijekom dviju godina kroz igraonicu "prošlo" šesnaestero djece.
- ◆ U početku je klub angažirao samo jednog voditelja igraonice, no ubrzo smo zaključili kako za navedeni broj djece u skupini trebaju dva voditelja. Angažirane su dvije studentice, članice šahovskog kluba.
- ◆ U ime vrtića program je neposredno pratio psiholog. Zamisao da u program uključimo i zainteresiranog odgojitelja nije rezultirao uspjehom.
- ◆ Povremeni skupni susreti s roditeljima upućivali su na njihovo zadovoljstvo postojanjem takva programa. Isto tako, neposrednom opservacijom djece uključene u igraonicu utvrđeno je njihovo visoko i kontinuirano zanimanje za program.
- ◆ Program u cjelokupnom trajanju nije koštao ništa! Svi su svoje vrijeme i materijalne resurse stavili na raspolaganje gratis.

I na kraju:

Naše dvogodišnje iskustvo sa šahovskom igraonicom u dječjem vrtiću dalo nam je neke odgovore, ali i otvorilo niz pitanja na koja bi tek trebalo odgovoriti:

- Šah je igra i vještina koju prihvaćaju, poznaju i prakticiraju i neka djeca predškolskog uzrasta. Igra je temeljni način djetetove spoznaje svijeta, pa ona treba biti osnova na kojoj ćemo graditi program. Šah se "ne uči" – šah se igra! Šah treba zadovoljavati djetetove potrebe, a ne potrebe odraslih.
- Hoće li djeca u dječjem vrtiću imati prigodu igrati šah – ovisi ponajprije o tome hoće li im odrasli to priuštiti.

- Šah je moguće organizirati kao kraći program u suradnji stručnjaka iz vrtića, roditelja i poučavatelja šaha. Izuzetno je važno da se u vrtiću pronađe osoba koja bi bila voditeljem takva oblika rada i koordinirala sve faze rada u igraonici; no šahovska ploča i pripadajuće figure mogu biti uobičajen dio didaktičkog materijala koji stavljamo djeci na raspolaganje i u drugim vrstama programa.
- Igraonica kao način uvođenja djeteta u šah – lakše se organizira i provodi u dječjem vrtiću, djetetovu svakodnevnom i poznatom ambijentu, nego u prostorima šahovskoga kluba. Rad se organizira u malim skupinama od troje do šestoro djece. Naknadno i postupno djeca se mogu uključivati u sekcije šahovskog kluba izvan vrtićkog prostora.
- Potrebno je da osobe koje prakticiraju šah s djecom dobro poznaju zakonitosti dječjeg rasta i razvoja. Jednako tako važno je poznavati osobitosti svakog pojedinog djeteta koje je uključeno u program kako bismo upotrebljavali ispravne odgojne postupke. ("Svaki smišljen, djetetu primjeren utjecaj mora se temeljiti na poznavanju djetetova razvoja..." Markočić i Starc, v. Starc i sur., 2004., str. 8.)
- Otkrivanju sklonosti, zanimanja i vještina igranja šaha pridonose roditelji i vrtićki stručni djelatnici.
- Očekivanja odraslih, roditelja, odgojitelja i drugih uključenih u program, treba držati "pod kontrolom" kako bismo odgovorno postupali prema djetetovim željama i mogućnostima i kako igra ne bi prerasla u obvezu;
- Pretpostavlja se (jer ovdje nemamo čvrstih dokaza za to) kako igranje šaha pridonosi naporima odraslih da potaknu rani razvoj djeteta u bitnim aspektima: kognitivnom, emocionalnom, socijalnom. U nekom budućem programu slične vrste bilo bi korisno sustavnije pratiti svako pojedino dijete, a posebice njegov kognitivni razvoj.
- Nedvojbeno je ovom opažaču da igranje šaha održava i produbljuje kognitivnu znatiželju djeteta za svijet u kojem živi.
- Metodika poučavanja/igre šaha u predškolskom uzrastu još je nepoznanica. Zasad nam preostaje da se "u hodu", čvrstom suradnjom/partnerstvom roditelja, stručnih djelatnika vrtića i učitelja šaha traga za praktičnim rješenjima.
- Organizirati susrete svih stručnjaka koji imaju iskustva s takvim aktivnostima kako bi se moguće pronašli zainteresirani za cjelovitiji pristup ovom problemskom pitanju.

Sažetak:

U dječjem se vrtiću šahovska igra može prihvatiti kao vrijedna aktivnost. Šah je moguće organizirati i u sklopu kraćeg programa, a posebice programa namijenjenih intelektualno darovitoj djeci. Pri oblikovanju programa važno je voditi računa o razvojnim obilježjima i karakteristikama svakog uključenog djeteta.

Tijekom *ppt.* prezentacije na ovom stručnom skupu autor će prikazati mišljenja i iskustva djece, roditelja, stručnih djelatnika vrtića te voditelja igraonice iz šahovskog kluba.

Literatura:

1. Bakotić, M. i sur. (2000). Darovito dijete u vrtiću, prikaz iskustava: zbornik radova. DV Cvit Mediterana, Split.
2. Cvetković-Lay, J. (1995). Ja hoću i mogu više. Alinea, Zagreb.
3. Cvetković-Lay J.; Pečjak, V. (2004). Možeš i drukčije, priručnik s vježbama za poticanje kreativnog mišljenja. Alinea, Zagreb.

4. Čudina–Obradović, M. (1990). Nadarenost, razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje. Školska knjiga, Zagreb.
5. Čudina–Obradović, M. (2002). Matematika prije škole, Školska knjiga, Zagreb.
6. Goldberg, S. (2003). Razvojne igre za predškolsko dijete; individualizirani program igre i učenja, Ostvarenje d.o.o., Lekenik.
7. Golombek, H. (1980). Šahovska enciklopedija, Prosvjeta, Zagreb.
8. Karpov, A. (2001). Šahovski priručnik, Egmont, Zagreb.
9. Milanović, M. i sur. (2000). Skrb za dijete i poticanje ranog razvoja djeteta u Republici Hrvatskoj. UNICEF, Zagreb.
10. Pavlović-Mažuran (1959). Šahovska početnica, Šahovska naklada, Zagreb.
11. Peteh, M. (1992). Matematika i igra u dječjem vrtiću, Alinea, Zagreb.
12. Rosić, V. (2002). “Rad s darovitima – naša pedagoška obvezatnost”. U: Poticanje darovite djece i učenika: zbornik radova 26. škola pedagoga. HPKZ, Zagreb.
13. Starc, B. i sur. (2004). Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi; Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb.